

Sterke arm

Niet de plaats van het misdrijf, maar de plaats van het eerste Markelose bureau ter voorkoming en bestrijding daarvan, vormt het uitgangspunt voor het nu volgende overzicht van de ontwikkeling van de beveiligingstaak in Markelo.

Bij de stichting van de zelfstandige gemeente Markelo in 1818 was de zorg voor de veiligheid van de inwoners één van de eerste taken die men op zich nam. De eerst aangestelde gemeente-ambtenaren waren na de burgemeester, de veldwachter en de nachtwaker.

Eerste veldwachter was Jan Hendrik Hilbrink, die net als burgemeester Götte afkomstig was uit Goor. Hilbrink vestigde zich in Markelo, ging wonen op het boerderijtje Bartels maar moest het boerenwerk overlaten aan zijn vrouw en een knecht.

Hilbrink had een belangrijke taak en was door zijn dagelijkse contacten met de burgemeester een man van aanzien en gezag. Niet voor niets was het in die beginperiode nog de gewoonte dat de veldwachter als dank voor zijn toezicht jaarlijks na de roggeoogst, als blijk van waardering, van de boeren de zogenaamde Sint Joapik rogge kreeg. De Sint Joapik rogge bestond uit een gast rogge, dat wil zeggen zes tegen elkaar aan gezette garven van gemaaid graan.

Lezend in de archiefstukken uit die tijd, met betrekking tot politiezaken, bekruipt je een sterk 'Bromsnor en de burgemeester'-gevoel zoals we dat kennen uit de televisie-serie Swiebertje. Met dit verschil dat veldwachter Hilbrink daadwerkelijk aanzien en macht genoot, omdat het gezag nog per definitie achter hem stond.

Dat in die beginperiode de veldwachter een belangrijke rol speelde had ook te maken met de toenmalige, roerige (politieke) periode. Door de oorlogen in die tijd waren er nogal wat deserteurs, die als landlopers vooral het platteland onveilig maakten.

Het is meerdere keren voorgekomen dat, wanneer er weer groepen deserteurs waren gesignaleerd, de veldwachter met enkele mensen van de schutterij naar de grens met Goor toog, daar de landlopers opwachtte, om ze vervolgens bij Holten weer de gemeentegrens over te zetten. Ze kregen geen asiel, geen onderdak, hoogstens op kosten van de gemeente een maaltijd.

Veldwachters-instructie

De gemeenteraad van de nieuw gestichte gemeente Markelo stelde in één van haar eerste vergaderingen een wel zeer gedetailleerde instructie vast, waaraan de veldwachter zich had te houden. De instructie is in de loop der tijd diverse keren aangepast en overtreft de nachtwakersinstructie zelfs in lengte. Toch geeft zij een treffend tijdsbeeld en volgt daarom hier:

- 1-De Veldwachter zal zijn een weerbaar man van gezond lijf en leden.
- 2-Zal moeten staan ter goeder naam en faam, zal de ouderdom van vijfentwintig jaren bereikt hebben, zal moeten kunnen lezen en schrijven en binnen de hoofdplaats der gemeente wonen.

Omkoping

3-Hij zal voor traktement genieten een som van twee honderd acht gulden 's jaars alsmede alle jaren een rok, vest en broek, een paar laarzen en een hoed welke een en ander hij dagelijks zal moeten dragen. Daarenboven zal hij geen emolumenten [extra inkomsten] onder welke benaming ook mogen genieten, noch het minste of geringste waarin het ook zoude mogen bestaan van de ingezetenen vragen of ontvangen directelijk of indirectelijk en onder welke pretext [voorwendsel] het ook wezen moge, maar zich met zijn traktement als boven alleen moeten tevreden houden.

4-Ingeval hij binnen het jaar van het ontvangen van gemelde Rok, Vest en Broek, Laarzen en Hoed van zijn post mocht ontzet worden of voor den zelve mocht bedanken of mocht komen te overlijden, zullen gemelde kledingstukken dadelijk weder vervallen ten profijte van het Schoutambt ten einde daarover door het Gemeentebestuur te kunnen worden gedisponeerd, zonder dat hij of de zijnen daarop eenige aanspraak zal of zullen maken.

Bewapening

5-Vanwege de gemeente zal hij van een Bux en een Sabel hangende in een zwarte lederen Koppel met ene ovale geel koperen plaat waarop de naam der gemeente gegraveerd, voorzien worden, welke hij verplicht zal zijn behoorlijk schoon en in goede orde te onderhouden en bij overlijden, bedanking of

ontzetting van zijne post, wederom aan het gemeentebestuur overleveren; gelijk hij ook bij surceance [tijdelijk niet uitoefenen] in zijn post, die wapenen dadelijk in handen van de Schout zal overgeven tot dat hij weder in functie treden zal.

6-Hij zal geen herbergier of tapper mogen zijn noch eenige winkelneering mogen doen, zal zich nauwkeurig wachten eenigen ommeegang te houden met vagebonderende personen, bedelaars, schooyers of ander gemeen onbekend volk. Zal zich niet buiten het Schoutambt begeven zonder voorkennis van de Schout (burgemeester), dan alleen in het nagaan van gestolen goederen en zal ook geene andere post of bediening mogen bekleden behalve die van Extraordinaire [buitengewoon] opziener der jacht of visscherij.

Takenpakket

7-Hij zal goed acht moeten nemen op alle houtdieverijen, mishandelingen van veldgewassen en andere eigendommen der ingezetenen, mitsgaaders zoveel mogelijk die der onderscheidene Markten in de Gemeente.

Wijders zal hij surveilleren de plaatsen waar men veronderstellen kan dat zich onbekende personen, bedelaars, schooyers, vagebonden, deserteurs of ander kwaad volk verzamelen of ophouden en bij ontdekking van de zoodanige het zij op de bovengemelde plaatsen of elders in de gemeente rond zwerfende, bedelende, of zich ophoudende zal hij verplicht zijn dezelve aan te houden en dadelijk voor de Schout brengen en diens bevelen vragen.

8-Alverder zal hij nasporen alle andere misdaden, wanbedrijven en overtredingen, de gestolen goederen nagaan in de plaatsen werwaarts dezelve vervoerd zijn ingeval hij ten dien einde zich buiten de gemeente zal moeten begeven zal hij zodra mogelijk bij het bestuur dier gemeente zich vervoegen en adsistentie verzoeken. Wijders zal hij zorgvuldig waken en acht geven op alle contraventien [overtredingen] zoo tegen de bestaande wetten als Provinciale-, Plaatselijke- en Markten verordeningen en reglementen in het bijzonder ook tegen het gestatueerde bij publicatie van zijne excellentie den heer gouverneur dezer provincie dd 16 november 1814 houdende voorzieningen omtrent het stuk van brand en voorts bij het doen zijner ronden mede toezien dat de straten en wegen behoorlijk rein zijn gehouden en wijders dezelve als ook de boomen langs dezelve, voorts gooten, bruggen, handwijzers en scheidspalen niet benadeeld, beschadigd of weggemaakt of ook in de weegen eenige kuilen gemaakt, afgraavingen gedaan of dezelve op eenige andere wijze benadeeld worden, gelijk mede dat de passage op genehande wijze hoegenaamd wordt verhinderd of belemmerd en in het generaal hij acht moet slaan of er iets aan de wegen, gooten of bruggen mankeert en daarvan dadelijk aan de Schout rapport doen.

9-Ingeval hij eenig vee of gevogelte, hetzij van een hoeder of drijver al of niet voorzien, op eens anders land ontdekt zal hij hetzelve dadelijk brengen in den naastbijgelegen schutstal door het gemeentebestuur aangewezen en daarvan dadelijk aan de Schout rapport doen.

10-Bij ontdekking van dolle honden of andere dieren neemt hij deswegens alle mogelijke informatie en geeft daarvan dadelijk kennis aan den Schout.

11-Desgelijks zal hij waken over het begraven van gestorven vee en toezien dat hetzelve op den dag waarop zoodanig vee gestorven is, in den grond van den eigenaar of andere daartoe aangewezen plaats van het gemeentebestuur, vier voet onder de aarde begraven wordt.

12-Ingeval hij ontdekken mocht dat eenige aanstekende ziekte onder het vee mogt ontstaan zijn of eenige andere onvoorziene ramp de ingezetenen mogt getroffen hebben zal hij daarvan dadelijk aan den Schout rapport maken.

Afmelden bij raadsleden in buurtschappen

13-Ten einde het oogmerk van de bepalingen in de voorgaande artikelen vervat zoo veel te beter te bereiken zal hij behoorlijk gewapend en ten zijn kosten van een goeden bulhond voorzien, zonder onderscheid van feest- of heilige dagen de gemeente of respectieve buurtschap door patrouilleren en omloopen zonder alle daagen dezelfde route of weg daarin te houden maar daarin telkens ter beter ontdekking van het kwaad eenige verandering maken, ook niet slechts de grote wegen volgen die door de buurtschappen lopen, maar aan de huizen der ingezetenen gaan, zich informeren naar bedelaars, lediggangers, vagebonden en ander dergelijk soort van volk en omtrent het geen door hun mogt ontdekt of aan hun wedervaaren zijn, zullende hij, teneinde zeker te zijn dat hij zijne ronden getrouw doet, in de buurtschappen alwaar leden van de gemeenteraad woonachtig zijn, komende, altoos bij een dier leden moeten aangaan en zich bij dezelve informeren waar zijne presentie in de buurtschap noodzakelijk vereischt werd. Eindelijk zal hij in casu of [in geval van] ontdekking van het een en

ander voorgeselde of betrapping op heterdaad, behoorlijk proces-verbaal opmaken waarbij den aard en omstandigheden dier wandaden wordt aangestipt, houdende tijd en plaats waar die gepleegd zijn, de bewijzen indien die voorhanden zijn ten laste der beschuldigen en zich wijder in alle opzichte moeten gedragen zoals bij de thans nog vigeerende wetten is bepaald of hierna bepaald zal worden.

14-Hij zal zijne processen-verbalen binnen vier en twintig uur affirmeren [melden] voor de Schout aan wien hij dezelve te gelijker tijd zal overleveren bij gebreke waarvan hij voor alle schade uit zoodanig verzuim voortvloeyende verantwoordelijk is.

15-Hij zal zich alle morgen moeten begeven ten woonhuize van de Schout of op zoodanige andere tijd en plaats als de Schout goedvindt denzelve zijne orders vragen en alle avonden van zijn wedervaren rapport maken.

16-Hij zal de orders die hem door den Schout gegeven worden stiptelijk nakomen, bij gebreke van een of ander als ook in geval hij zich te buiten gaat in sterken drank of iets onbehoorlijk verrigt zal hem dadelijk voor de eerste maal door de gemeenteraad zijn wekelijks tractement voor de tijd van een tot vier weken naar omstandigheden ten profijte van de gemeentekas worden ingehouden, ten tweede male zulks weder plaats vindende zal hij voor den tijd van vier tot zes weken in zijne functien worden geschorst; en eindelijk zich voor de derde maal aan een of ander schuldig makende, zal hij andermaal als voren worden geschorst en dadelijk voordracht aan de Provinciale Staten gedaan worden om hem van zijn post te ontzetten, behoudens zoodanige verdere correctie en straf als volgens de bestaande wetten zal bevonden worden te behooren.

17-Hem wordt bij dezen expresselijk het verrichten van particuliere diensten of werkzaamheden, met zijne bediening geene gemeenschap hebbende, hetzij ten behoeve van de Schout, hetzij voor de bijzondere leden van het gemeentebestuur, verboden en zulks op eene boete van vier guldens, telkens te verbeuren, en aan zijn tractement ten profijte der gemeentekas te korten.

18-Hij zal zich zorgvuldig moeten wachten om met de ingezetenen over ene of andere overtreding, hoe ook genaamd, te composeren, of van dezelve eenig geld of geldswaarde te ontvangen, en geconsidereerd zoodanige composities [vergoedingen] of afpersingen van geld of geldswaarde plaats vindende, zoo wordt bij deesen expresselijk bepaald dat hij dadelijk, van zelfs zonder enige form van proces, van zijn post vervallen zal zijn onverminderd de straffen volgens landswetten geincurreerd [wettelijke straffen].

19-Eindelijk zal hij zich in allen opzichte gedragen naar deze instructie welke de gemeenteraad zich reserveert zoo nodig te kunnen amplieren [uitbreiden] of veranderen, alsmede naar de verdere ...

20-Hij legt in handen van de heer vrederechter van het kanton den volgende eed af: ...'

Na vijftien jaar dienst werd Hilbrink in 1833 vanwege gezondheidsproblemen ontslagen met een pensioenuitkering van 100 gulden per jaar. Zijn functie werd korte tijd waargenomen door buitengewoon veldwachter Willem Sligman (de Kuper).

1833 Hilbrink werd opgevolgd door Jan Reumers. Dit werd echter geen succes: hij moest diverse keren op het matje komen en werd enkele keren beboet met inhouding van zijn tractement. Uiteindelijk werd hij in 1837 wegens 'nalatige dienstbetrekking' ontslagen. Het inschrijven in zijn dagelijks journaal was niet correct geweest en sedert een half jaar helemaal achterwege gebleven; het laten aftekenen van zijn boekje in de buurtschappen was ook niet meer gebeurd; hij maakte misbruik van sterke drank en men kon op de uitvoering der opgegeven orders weinig staat maken. Weduwnaar Reumers was, toen hij zijn ontslag kreeg, inmiddels de gemeente ontvlucht met medeneming van het dagboek, de wapens en uniformen en met achterlating van twee minderjarige kinderen [!!].

1837 Reumers werd opgevolgd door Johannes Gerhardus Morren, die al in 1839 weer ontslag nam.

1839 Hij werd opgevolgd door Maarten Klein uit Deventer. Evenals bijna alle veldwachters in die tijd, was ook hij ex-militair (korporaal) en in het bezit van het militaire kruis, verdiend in de veldtocht tegen België. Klein woonde lange tijd op pand nr. 89 en vertrok in 1859.

1859 Vervolgens kwam Jan Willem de Vaal naar Markelo, daarvoor 'dragonder en laatstelijk veldwachter te Herwijnen'. Hij ging 208 gulden per jaar verdienen, vrije kleding en een extra toelage voor schoenen, kruit en lood.

De Vaal bleef bijna 45 jaar in Markelo en liet zich in die tijd een woning bouwen aan de Goorseweg, op de plaats waar nu de familie Westmaas woont (pand 169).

De politiewerkzaamheden namen echter zo'n omvang aan, dat De Vaal het niet meer alleen af kon. Op bevel van Gedeputeerde Staten moest de gemeente dan ook een tweede veldwachter aanstellen. Met het oog op de kosten weigerde de gemeenteraad; men was echter wel bereid een Rijksveldwachter (op kosten van het Rijk) toe te laten.

1886 Terwijl men in Markelo nog bezig was met het schrijven van bezwaarschriften, werd in 1886 door GS, een tweede gemeenteveldwachter benoemd in de persoon van Arend Kamphuis.

Veldwachter De Vaal overleed in 1909, nadat hij jarenlang door ziekte zijn functie nauwelijks had kunnen uitoefenen.

1909 In datzelfde jaar kwam hier rijksveldwachter G. Klein, die in 1915 werd opgevolgd door Van Hemert, die voor die tijd jachtopziener was geweest.

Jaren achtereen heeft het duo Kamphuis en van Hemert zorg gedragen voor de veiligheid in Markelo. Andere namen, die velen zich nog zullen herinneren zijn: Alink, die daarvoor koetsier was op het huis Verwolde; Steen, die de gummiknuppel nogal losjes in zijn foedraal had zitten en Beunk, die nog bekend is vanwege zijn vele ondergrondse werk in de oorlogsjaren; Adjudant Groeneweg, die in 1941 als postcommandant in Markelo kwam. Hij werd in 1942 door de Duitsers opgesloten omdat hij een gearresteerde joodse gevangene had laten ontsnappen. Bij de bevrijding in april 1945 trad hij op als commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten. Bij de oprichting van de Rijkspolitie in 1946 werd hij groepscommandant van Goor-Markelo. In 1950, toen Goor een zelfstandige groep werd, bleef hij in Markelo. Hij overleed in 1959 op 55-jarige leeftijd.

Landstorm

Het is van alle tijden dat, door ontwikkelingen in de maatschappij, de vrees bestaat dat de politie niet op haar taak berekend is. Tot het einde van de 18e eeuw, was de plaatselijke schutterij paraat als de veldwachter in het nauw kwam.

Ook toen na de Eerste Wereldoorlog in heel Europa en ook in ons land een revolutionaire stemming heerste, maakte de burgerij zich grote zorgen.

De Tsaar in Rusland was afgezet, de Duitse keizer was naar Nederland gevlucht en Troelstra riep de arbeidende klasse op tot revolutie. Bovendien stonden leger en politie niet meer voor de volle honderd procent achter de Regering.

Uit vrees voor een eventuele revolutie werden overal in het land afdelingen van de vrijwillige Landstorm min of meer paraat gehouden. Ook in Markelo werd een afdeling van de Landstorm in het leven geroepen. Zij konden worden ingezet bij de verdediging van de eigen woonplaats en de directe omgeving en bestond hier uit ruim twintig personen. Ieder kreeg een wapen tot zijn beschikking en oefende daarmee onder leiding van ervaren (ex-)dienstplichtige militairen; 's zomers op de Herikerberg en 's winters in de bakkerij van Klumpers. In de dertiger jaren leidde dokter Romijn de Markelose Landstorm.

Burgerwacht

Naast deze geselecteerde groep ontstond later een zogenaamde vrijwillige Burgerwacht. Haar taak bestond uit het zo nodig ondersteunen van de politie voor handhaving van de openbare orde. Vanaf 1918 tot 1935 stond de Burgerwacht onder leiding van J.W. Vroolijk en na hem was H. Klumpers de commandant.

Het motto van de Burgerwacht was:

'Hoe sluw ook d'oproerkraaier tracht

't gezag aan kant te zetten,

Wij, mannen van de Burgerwacht,

Wij zullen dit beletten'.

Zowel Landstorm als Burgerwacht zijn in 1940 opgeheven en na de oorlog niet weer heropgericht.

Ondanks de toenemende kleine criminaliteit kan Markelo het tegenwoordig vooralsnog stellen zonder Burgerwachten, zoals die elders in het land wel voorkomen.